

POLITIČNA KULTURA

Političnost morale

Igor Lukšič

Ljubljana 2013

Igor Lukšič
POLITIČNA KULTURA: POLITIČNOST MORALE
2. dopolnjena izdaja

Izdajatelj: Fakulteta za družbene vede
Za založbo: Hermina Krajnc

Copyright © po delih in celoti FDV, 2013.

Recenzenta: red. prof. dr. Aleš Debeljak in izr. prof. dr. Jernej Pikalo
Jezikovni pregled: Jasna Berčon

Oblikovanje: Ami
Tisk: Littera Picta d. o. o.

Knjiga se tiska kot sproti tisk.
E dostop: <http://knjigarna.fdv.si/>

Ljubljana, 2013

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.334.3
316.334.3(497.4)
316.72:32

LUKŠIČ, Igor
Politična kultura : političnost morale / Igor Lukšič. - 2. dopolnjena izd. - Ljubljana :
Fakulteta za družbene vede, 2013

ISBN 978-961-235-637-8
ISBN 978-961-235-638-5 (ePub)

267518976

*Marti,
ženi in ljubici.*

Kazalo

Predgovor k drugi izdaji	7
UVOD.....	9
K POJMU POLITIČNA KULTURA	15
Skok h Grkom	16
Moralnost proti politični kulturi	24
Machiavelli ni bil moralist	25
Hegel – moralno prenejanje	29
Odgovornost: politična ali moralna	37
Vnos v politologijo	41
Almondove zasluge	43
Uveljavljanje pristopa	48
(Post)socialistične dežele kot test	53
POLITIČNA KULTURA V SLOVENIJI.....	57
Samoupravna politična kultura.....	58
Korporativizem in pluralnost	64
Katoliški korporativizem	71
Socialistični korporativizem	78
Pluralistični korporativizem	82
Ustebrenost	96
EPILOG	107
Izbrana literatura	113
Beseda o avtorju	119

Predgovor k drugi izdaji

Po petih letih je prva izdaja dela pošla. Za novo izdajo sem dodal besedilo, ki bolj podrobno predstavlja stališča Platona in Aristotela. Dodal sem tudi nekaj dodatnih virov s področja razvoja politične kulture na Slovenskem. Poleg tega sem dopolnil sestave koalicij do dneva izdaje tega dela. Izkazovanje koaliranja od leta 2007 do danes precej dinamično. V vsakem primeru se izkazuje blokovska delitev, kjer pride do izraza jedrna stranka vsakega bloka in male medblokovske stranke, ki se ne ozirajo na blok, temveč vztrajajo na oblasti.

Slovenija se izkazuje kot politično nestabilna država s poudarjenim delovanjem centrifugalnih sil. Izrazito se je ta poteza okrepila prav v obdobju po letu 2007. Ta nestabilnost črpa tudi pri naivnosti, ki smo ji bili na Slovenskem v več obdobjih izrazito predani. Trubarja je zelo motilo vraževerje, na osnovi katerega so ljudje kupovali relikvije in nasedali prav vsaki potegavščini. Ljudje so v velikem številu primerov celo obubožali zaradi svoje naivnosti do »katoliške« kapitalске dejavnosti. Mnogokdaj se nam je ta vzorec ponovil. V letih 2004-2008 se je privatni sektor zadolževal največ v zgodovini, ker so akterji spet zapadli naivnosti in nasedli kapitalski potegavščini, da ogromno denarja lahko naredi še več denarja in vodi v svetlo prihodnost. Umanjkanje državotvorne politike je tako okrepilo pogoje nezaupanja, ki hranijo nestabilne razmere.

V prihodnje bi veljajo razmisliti o dodatnih stabilizatorjih političnega sistema. Na eni strani se ponuja avtoritarnost tako pri vodenju strank kot pri vodenju države. Na drugi skrajnosti pa se ponuja bolj neposredna vladavina ulice. Oba pristopa dosejata sinergijo v politiki populizma: avtoritarni vodja hrani množico z všečno retoriko hkrati pa krepi svoje monopole moči. Tam, kjer en sam ne zmore voditi tega procesa v skladu z neoliberalnim programom, pa dobi na pomoč še dva.

Rešitev, ki jo za te razmere ponuja pričujoča knjižica je edino v dvigovanju ravni politične kulture, ki vključuje odgovorno državniško držo. Najprej pri funkcionarjih, potem pa pri vseh, ki imajo ključne vzvode oblikovanja politične kulture.

| UVOD

Pojem politične kulture se je na Slovenskem v družboslovnih krogih in v političnem življenju že povsem udomačil. Dobili smo vrsto monografij o politični kulturi (Južnič, 1973 in 1989; Macura in Stanič, 1992; Kolenc, 1993), psihološkem značaju Slovencev (Musek, 1994) in še vrsto analiz, razprav in razmišljanj o posameznih dimenzijah politične kulture (npr. Trstenjak, 1995; G. Makarovič, 1995; Szabo, 1995; razprave v Teoriji in praksi, 1994–1995). Nastalo je veliko diplomskih in magistrskih nalog na to temo. Razmahnila se je analiza ženskega v politiki in razprava o patriarhalni politični kulturi, ki ženske potiska iz politike. Pričujoče delo nima namena povzemati vsega tega gradiva in ga sistematizirati, temveč poudariti in izpostaviti nekatere dimenzije, ki še niso bile predmet diskusije ali pa so bile obravnavane ob robu.

Glavna os pričujoče razprave je usmerjena zoper nereflektirano sprejemanje pojma. Praviloma se do vseh pojmov v akademskem okolju vedemo, kot da so del naravnega procesa, da so produkt mehanskih zakonov ali narojeni v času in prostoru po zakonu narave in da zato z razmerji moči političnih sil nimajo prav nobene povezave. Koncepti prihajajo v akademsko razpravo v resnici na različne načine. Uporabni pojmi se primejo, nekateri postanejo vodilni in hegemonski, drugi za določen čas poniknejo v pozabo, pa so v novih odnosih potem spet vpoklicani v rabo, tretji dobijo samo omejeno akademsko rabo za čas življenja uporabnika. Kaj določa uporabnost koncepta? Akademsko predstava gradi na prepričanju, da so vodilni koncepti tisti, ki imajo večjo razlagalno, napovedovalno, analitično ipd. moč. Kaj pa je razlagalna, napovedovalna moč? Kdo ima lahko napovedovalno moč? V sodobnem svetu imajo največjo napovedovalno moč najmočnejši politični dejavniki. Napoved procesov v smeri, kamor jih znaš in zmoreš voditi, je lahko zelo verodostojna in se v večjem delu ali v celoti udejanji, če se s tem početjem ukvarja velesila, nima pa prav nobene relevantnosti, če se s tem ukvarja nepomembna sila.

Po Heglu je filozofija čas, zajet v mislih. Ta čas nikakor ni prazen mehanski čas, vsebina časa so politična razmerja med ljudmi. Koncepti, ki so se prebili do položaja, ko lahko povzemajo soglasje velike večine, ki so posoda, v katero se v misel zлива vprično življenje ljudi, so sožitje umnega in dejanskega. Ti koncepti so politično posredovani.

Odkrivanje njihove vsebine je v resnici odkrivanje razmerij moči med ljudmi, skupinami in državami, ki so jih ustvarili.

Zato je razkrivanje političnosti koncepta, s katerim ima opravka politologija, njeno prvo znanstveno poslanstvo. Politična kultura se je kot koncept utrjevala skupaj s hegemonijo ZDA v svetu. Za večjo uporabno moč koncepta je to treba vedeti in pojem usposobiti še za kako drugo rabo, ne le za prenos vladajočih vrednot, ki so vrednote vladajočega dela sveta in omogočajo reprodukcijo še bolj takšnega sveta, kakršen že je.

Politično kulturo si bomo pogledali v interpretaciji koncepta, ki se je udomačil na področju primerjalnih političnih sistemov v konsociativni šoli, in to na primeru Slovenije. Slovenska družba je po tem modelu razdeljena na tri pglavitne subkulture, ki so organizirane v družbene stebre. Analiza temeljnih potez teh subkultur poteka tudi skozi vpogled v njihovo zgodovinsko-politično posredovanost. Vsaka od kultur se prepozna v državi zgolj v svojih predstavnikih: tako so se pojavili grafiti in pisma bralcev, ki so trdili »Peterle ni moj zunanji minister«, »Kučan ni moj predsednik« ipd. Temeljni problem slovenske politike je v tem, da mora najti načine sobivanja med temi tremi stebri. Od rešitve tega strateškega problema je odvisna dolgoročna stabilnost političnega sistema.

Tu bomo posebej izpostavili korporativne elemente politične kulture, ki slovensko politično življenje še vedno močno določajo. V tem okviru je vprašanje razmerja med moralo in politiko še posebej usodno. To razmerje so prek Machiavellija najprej in zelo jasno razčistile Firence, prav kot ena najbolj razvitih politik srednjeveških mest. Z zatonom Firenc in meščanske politike zgodnjega srednjega veka, s politično prevlado katolicizma v osrednjem delu Evrope se je tudi politika za dolgo dobo vrnila na korporativno raven. Na Slovenskem se politika zlepa ne osvobodi nadvlade moralne forme, tako da je moraliziranje že postalo kar njena diagnoza. Ta pa zahteva resno in sistematično izvajano terapijo, da bi raven politične kulture dvignili na višjo točko.

Prevajanje politike v moralno prakso ali moraliziranje kaže na nezozorelost političnega telesa. Namesto z graditvijo konsenza se moralizirajoča politika ukvarja z obsojanjem slabih, grdih, nemoralnih. Namesto da bi delovala, ponuja črno-belo retoriko, ki zakriva politično

nemoč in neusposobljenost. Tako se moralizirajoča politična kultura zapleta v lastne mreže, za svojo samoujetost pa krivi druge, ki so politično zrelejši in bolj učinkoviti ter hkrati prav tako etični, kot bi si želeli biti njihovi kritiki. Moraliziranje je odlika tistih akterjev, ki ne znajo naprej, ki ne vedo, kako in kam. Tedaj se zatekajo k preverjenim formam, kot so iskanje zla, obsojanje, zburjanje slabe vesti in krivde vsem udeležencem za slabo stanje in nezadovoljstvo. Tovrsten politični manever politično kulturo vedno vrača nazaj, ne dovoljuje njenega razvoja, do katerega lahko pride samo z dejavno politiko, z realnimi potezami in napredkom vsakega posameznika.

Populizem je zato najbolj prefinjena oblika moraliziranja v politiki. Na prvi pogled izgleda, kot da je to najbolj pristen odnos ljudstva, populusa z voditeljem, sleherni podrobnejši pregled pa izkaže, da gre za nadomestno politiko. Namesto skrbno odnegovanega procesa prehajanja posamičnih, skupinskih identitet in interesov prek pregledne in trdne strukture političnih mehanizmov na raven državnih organov se nam ponuja surogat v podobi začasne, za-vsak-dan-narejene celote, ki emocionalno poteši, politično pa konservira obstoječe centre moči. Na Slovenskem se tako krepi občutek, da nam je nekdo ukradel državo, hkrati pa populus nagrajuje ravno tiste sile, ki vedno na novo to omogočajo.

Osnovna ideja dela je, da politična kultura vedno obstaja: tudi tedaj, ko se vladajočemu ali stranskemu pogledu dozdeva, da gre za nekulturo ali umanjkanje kulture v politiki. Temu pa je treba dodati ugotovitev, da so politične kulture različne, da so torej predstave, vrednote, čustva, strasti, identifikacije, vedenja, usmeritve in obrazci obnašanja v politiki pri posameznikih in skupinah, strankah in združenjih na različnih ravneh. Ko trkajo druga ob drugo, se brusijo, krušijo, v nekaterih dimenzijah se druga v drugi prepoznavajo. Kljub temu pa so kompatibilne, vedno omogočajo sobivanje, ki se mestoma dogaja na robu vojne ali celo v vojni. V politiki je pomembno spoznati kulturo »nekulturnih« in jo vključiti v svojo »kulturo«, sicer je sobivanje z drugačnimi nemogoče, politika pa se spremeni v vojaško čiščenje terena do zadnje trohice »nekulture«.

Politična kultura združuje na prvi pogled dva koncepta: kulturo in politiko. Kultura je v prednosti ne le na Slovenskem, temveč tudi

v akademskem svetu. Kar je kulturno, ni naravno, ni divje, temveč je omikano, že obrušeno, olikano. Politično pa je prej divje kakor kulturno, zavezano tistemu tam, kamor ne vstopamo, če ni nujno. Politične kulture tu ne bomo razumeli kot kultiviranje politike, temveč bomo politiko razumeli kot predpogoj kulture. Brez politike ni kulture. Kultura se vzpostavi šele s politiko. Politična zavest je za izgradnjo kulturne skupnosti odločilna. Politična kultura se oblikuje šele s politiko, in bolj kot imajo posamezne skupnosti razvito politično zavest, višja je stopnja njihove politične kulture, bolj je strukturirana in usposobljena za generiranje, usmerjanje energij posameznikov k doseganju skupnega dobra. Če rečemo s Heglom (1999: 135): »V državnem življenju kot takem leži nujnost oblikovne omike in s tem nastanek ved, kot tudi omikane poezije in umetnosti sploh.« Država je najvišja oblika razcveta omike, kar je podlaga za razvoj civilizacije.

Politična kultura se zato ne more ustavljeti pri tem, kaj si ljudje mislijo o politiki, temveč jo zanima, kakšne politike so sposobni, kar je mogoče razbrati iz odnosov te skupnosti do drugih skupnosti in do vseh njenih sestavnih delov, iz vzorcev, v katere se ti odnosi organizirajo in institucionalizirajo, iz političnega procesa. Za tovrsten koncept politične kulture torej ni toliko pomembno, kaj si povprečen državljani ZDA misli o predsedniku, demokraciji in podobnih zadevah, temveč, katere sestavine in kakšna struktura politične kulture omogočajo ZDA vodilno mesto v svetu, kako sta se oblikovali politična volja in moč za to mesto in skozi katere vzorce odnosov uspeva Združenim državam ohraniti to mesto. Politična kultura je torej najprej politična, razumljiva iz politike.

Poleg literature so tu še druga področja delovanja in življenja ljudi, ki so za političnost prav tako relevantna. Političnosti ne smemo reducirati zgolj na besedo, ukazovanje, temveč tudi na produkcijo občutkov, čustev, strasti, razpoloženj. Politična socializacija se nenazadnje dogaja tudi skozi tako oddaljen medij, kot je glasba,¹ in nikakor ni omejena le na ozko politične dejavnike in ideološke aparate države.

1 Konfucij je bil prepričan, da je glasba vzgojni dejavnik prvega reda. Duh skupnosti se določa z glasbo: posameznik v njej najde motive, ki uredijo njegovo življenje. Prepričan je bil, da v vidnem svetu vladata morala in glasba, v nevidnem pa bogovi.

Pojem politične kulture mora posrkati celotno politiko in celotno kulturo, da bomo lahko tudi skozenj mislili današnje življenje. Takšna zastavitev mora pridobitve liberalizma ohraniti in jih preseči. Svoboda, ki jo posameznik pridobi vsaj v zasebni sferi, je šele izhodišče za širitev svobode posameznika skozi druge ljudi.